

ARTA MALSHI

VËZHGIME LEKSIKORE NË ZEJTARINË E PLLANËS DHE TË ZEJMENTIT (LEZHË)

Në këtë punim, do të paraqesim disa të dhëna mbi leksikun e veglave të punës të përdorur në fshatrat Pllanë e Zejmen të rrethit Lezhë, si dhe disa të dhëna mbi njësitë frazeologjike që lidhen me to.

Fjalët dhe frazeologjia janë mbledhur nga goja e të moshuarve 50-80 vjeçarë. Kujdes i është kushtuar ballafaqimit të të dhënave nga burime të ndryshme, madje deri edhe me mjeshtër të këtyre veglave, si kovaçë e marangozë.

Pa pretenduar se ia kemi arritur plotësisht qëllimit, gjatë mbledhjes së materialit është synuar të zbulohen emra veglash a pjesësh përbërëse që nuk i ka “Fjalori i gjuhës së sotme shqipe”.

Në ndonjë rast, pavarësisht se njëra sosh ekziston në fjalor si fjalë, u konstatua se ka kuptim a shpjegim tjetër nga ai i fjalorit.

Janë marrë nga fjalori vetëm ato fjalë që i kemi shfrytëzuar për efekt të ndonjë klasifikimi të nevojshëm gjatë trajtimit të problemit.

Disa fjalë që nuk gjenden në fjalor, si dhe fjalë e frazeologji të krijuara me to, po i paraqesim më poshtë:

1. Rrëshqanë-a f.sh.a(at) — trinë që tërhiqet nga qetë pas plugimit të tokës për thërmimin e plisave, si p. sh. “Mos e ler rrëshqanën nëpër arnajt”.

2. Hundëkmesë-a mb. (përdoret edhe si emër) — thuhet për atë që e ka hundën disi të madhe e të kthyer, pra si kmesë,

3. Dhëmbëdrapër-i mb.(përdoret edhe si emër) — përdoret për atë që i ka dhëmbët të vegjël shumë.

4. Fërkace-i m.sh.ë (ët) — kazmë e vogël.

5. Kazmë-sëpatë-a f.sh.a (at) — kazmë me njërin teh të sëpatës që përdoret për të prerë rrënjët e drurëve, kur zbulohen nga dheu me tehun tjetër.

6. Këmbëlopatë-a mb. (përdoret edhe si emër) — thuhet për atë që i ka këmbët e gjera si lopatë.

7. Ustë-ni m.sh.e (të) — thupër e drejtë dhe e trashë frashëri ose thane, që përdoret për të ust qetë në plug a qerre.

8. Këmbëkizë-a mb. (përdoret edhe si emër) — Kuptimi i ri i fjalës: lojë fëmijësh, por edhe figurativ, shejtan, i shkathët (është këmbëkizë).

9. Ksaqe-ja f.sh.e (et) — një lloj dare që përdoret për heqjen e gozhdave nga dërrasat, këputjen e telit, etj.

10. Nagaçe-ja f.sh a (at) — hanxhar, thikë e madhe me dorezë për prerjen e kockave të mishit.

11. Llozë-a f.sh. a (at) — rreth metalik me diametër 5-6 cm që shërben për të fiksuar kosën me bishtin.

12. Kashak-u m.sh ë (ët) — dy drurët anës së vigut, të cilët formojnë shtratin e qerres, ku vendosen spondat.

13. Kryebabune-ja mb. (përdoret edhe si emër) — që e ka kokën e madhe si babune.

14. Vilak-u m.sh ë (ët) — shkop relativisht i trashë për shirjen e fasules mbi trinë.

15. Thadër-i m.sh a (at) — shatë i vogël për prashitjen e perimeve, capë (capinë)

Nga vëzhgimet tona për fjalët që u paraqitën dhe ato që s'u paraqitën, del se kuptimet e tyre lidhen kryesisht me funksionet ose shërbimet që kryen vegla.

Disa nga këto fjalë emërtojnë cilësi fizike ose morale të njeriut në bazë të krahasimit me trajtën ose funksionin e veglës.

Emërtimet me kuptim të drejtpërdrejtë përbëjnë një shumicë fjalësh, si rrëshqanë, kosë, kosore, hundës, kizë, kmesë, qafëz, etj.

Në lidhje me fjalë të tjera del më mirë në pah përmbajtja kuptimore e këtyre emërtimeve si dhe përdorimi i tyre në ligjërim, si brenë thane, frashëri, rrëshqanë mrine, etj., ashtu siç thuhet edhe për fjalët e njohura, si: shatë fushe, mali, i thyer, i dystë, etj., apo lopatë dheu, lëmi, furre, etj.

E bëjmë këtë krahasim për të vënë në dukje jo vetëm mundësitë emërtuese të këtyre fjalëve, por edhe ato kumtuese në fjali.

Gjithashtu, një grup tjetër fjalësh e përbëjnë ato që kanë fituar një kuptim të ri nga bashkimi i dy fjalëve. Në këtë grup radhiten një sërë mbiemrash, kompozita që janë krijuar nga bashkimi i dy fjalëve e që përdoren edhe si emra. Këtu fjala e parë emërton pjesë të trupit të njeriut dhe e dyta vegla bujqësore. Ky kompozim mbështetet në krahasimin e temës së parë me të dytën, si: kryebabune, hundëkmesë, dhëmbëdrapër, këmbëlopatë, etj.

Në ndonjë rast, këto emërtime hasen edhe si gjymtyrë frazeologjike.

Duke shqyrtuar materialin leksikor, bien në sy edhe emërtime që kanë në bazë të kuptimit të tyre mjeshtrin a vendin e prodhimit të veglës, si p.sh. emërtimet: plozhicë muzhani, kosë fabrike, kosë kovaçi, plozhicë Shkodre, qerre Shijaku, kizë Bulgri, etj.

Në pikëpamje morfologjike, duke i analizuar fjalët, dallojmë:

1. Emërtime të parme, për të cilat mendojmë se nuk kanë ardhur nga fjalë të tjera, si: brenë, mtë, tarrnagop, vilak, nagaçe, llosë, etj. dhe këto përbëjnë numrin më të madh të këtyre emërtimeve.

2. Fjalët e prejardhura janë më të pakta. Ja disa syresh:

*Rrëshqanë-a, emër që vjen nga ndajfolja *rrëshqanë*. “Trina u tërhoq *rrëshqanë*” (ndajfolje mënyre). Nga ndajfolja e mënyrës *rrëshqanë*, vjen emri **rrëshqana**. Pra, kemi të bëjmë me një kalim nga një kategori, në një kategori tjetër leksiko-gramatikore, me konversion.

Për një kalim të tillë mund të flitet edhe për emërtimin *usténi*, që vjen nga emërzimi i foljes **ust**. (“Usti qetë”).

Emërtime të prejardhura të tipit prapashtesor mendojmë se duhen konsideruar fjalët: plohicë, koshak, etj., të cilat gjatë vjeljes së materialit, na dolën më të pakta.

3. Emërtime të përbëra:

Këto emërtime janë të pasura dhe dallojmë kompozita të zbërthyeshme me emër+emër, si kazmë-sëpatë, apo mbiemra që tregojnë cilësi të njerëzve dhe që shpeshherë përdoren edhe si emra, tek të cilët, siç e theksuam edhe më sipër, në bazë të kuptimit të tyre qëndron një krahasim. Kompozita të tilla janë: hundëkmesë, këmbëkosë, këmbëkizë, këmbëlopatë, kryebabune, dhëmbëdrapër, etj.

Gjatë gjurmimit të emërtimeve në fjalë ndeshëm edhe frazeologji që lidhet me to. Këto frazeologji ndahen në:

- a) foljore;
- b) ndajfoljore;
- c) mbiemërore.

a) Njësi frazeologjike foljore:

- * “Bëju fturk” (sfurk) — shtyj.
- * “Sillet kular-kular” — përpëlitet.
- * “I dha tef” (teh) — e mprehi (për një njeri që kritikon në mënyrë bindëse).

- * “E shiu lëmin e vet” — e kreu, e mbaroi, bëri qejf sa deshi.
- * “E bëri lëmë” — e përzjeu, e ngatërroi.
- * “I tha një qerre fjalë” — e teproi, e mbyti me llafe.
- * “E cukati mirë” — e rrahu vendçe (për merak).
- * “Në daç vil, në daç mbaj kosha” — si të duash, zgjidh e merr.
- * “Mos u bëj rashqel për vete” — mos tërhiq vetëm për vete.

b) Njësi frazeologjike ndajfoljore. Këto janë më të pakta:

- * “Shëndoshur e bërë bucelë” — shëndoshur shumë.
- * “Tú m’tú” (“Ai iu përgjigj tú m’tú”) — aty për aty, menjëherë, flakë për flakë, shpejt për shpejt.

c) Njësi frazeologjike mbiemërore:

- * “Është tú” — i trashë, budalla.
- * “Është tef” (teh) — i mprehtë, i zgjuar.
- * “Është bërë tú” — i thyer (i thyer nga mosha a ndonjë arsye tjetër).
- * “Është bërë çekiç” — i tharë, i tretur shumë.

Këto ishin disa mendime për pasurinë leksikore të veglave të punës në fshatrat Pllanë e Zejmen.

Duke u nisur nga rëndësia që ka aksioni i grumbullimit të fjalëve e shprehjeve popullore për pasurimin e mëtejshëm të gjuhës letrare shqipe, le të

jetë ky punim i thjeshtë si fillim i punës për t'i lënë radhën punimeve të tjera, si në sferën e trajtuar, që mbetet përsëri fushë kërkimi, ashtu edhe në sfera të tjera të pagjurmara, me qëllim që krahas grumbullimit të kësaj pasurie, të arrihet edhe në disa përfundime shkencore për të.